

Самофатова В.А., к. е. н., доцент, докторант,
доцент кафедри економіки промисловості
Одеська національна академія харчових технологій

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ СТАЛІСТЮ РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ

Самофатова В.А. Методичне забезпечення управління сталістю розвитку агропродовольчої сфери регіону. У статті розкрито наукові основи методичних положень сталого розвитку агропродовольчої сфери. Відзначено, що сталий розвиток агропродовольчої сфери слід забезпечити спершу на регіональному рівні завдяки створенню кластерів.

Ключові слова: сталий розвиток, агропродовольча сфера, регіон, кластер, методика.

Самофатова В.А. Методическое обеспечение управления устойчивостью развития агропродовольственной сферы региона. В статье раскрыты научные основы методических положений устойчивого развития агропродовольственной сферы. Отмечено, что устойчивое развитие агропродовольственной сферы необходимо обеспечить сначала на региональном уровне благодаря созданию кластеров.

Ключевые слова: устойчивое развитие, агропродовольственная сфера, регион, кластер, методика.

Samofatova V.A. Methodical maintenance of management of sustainable development of agri-food sphere in the region. The article describes the scientific foundations of methodical positions of sustainable development of agri-food sphere. It was noted, that sustainable development of agri-food sphere is necessary to ensure, first at the regional level through the creation of clusters.

Key words: sustainable development, agri-food sphere, region, cluster, method.

Постановка проблеми. Концептуальні засади забезпечення сталого розвитку України значною мірою ґрунтуються на принципі просторовості. Територіальна складова передбачає врахування стратегічних і тактичних переваг конкретних просторових одиниць у контексті забезпечення сталого розвитку держави загалом [1, с. 71]. Перспективи поглиблення інтеграції національної економіки в процеси міжнародного поділу праці вимагають нових системних підходів, здатних забезпечити підвищення ефективності використання економічного, людського та природно-ресурсного потенціалу регіонів. Одним із суттєвих недоліків галузевої організації агропромислового виробництва є те, що вона залишає поза увагою розвиток сільських територій. Водночас економічною базою існування та розвитку сільських територій було, є і буде агропромислове виробництво. Невідкладними завданнями сучасного етапу вітчизняного агропродовольчого розвитку є стабілізація доходів сільгоспвиробників, гарантування доступності й безпечності агропродовольчої продукції, забезпечення належного екологічного статусу земельних і водних ресурсів сільськогосподарського виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вказана проблематика знайшла своє відображення у наукових дослідженнях В.Я. Амбросова, М.А. Хвесика, П.Т. Саблука, О.В. Шубравської, М.Ф. Кропивка, Д.Ф. Крисанова, Н.К. Васильєвої, О.І. Павлова, О.Л. Попової та інших вчених. Однак важливість вирішення зазначених проблем для теорії економіки

та управління сталим розвитком регіональної агропродовольчої сфери зумовила необхідність пошуку нових методичних підходів і прийомів. Незважаючи на наявність очевидних наукових і практичних досягнень в царині сталого розвитку агропродовольчої сфери, більшість його аспектів потребує додаткового уточнення та подальшого системного опрацювання.

Постановка завдання. Метою наукової статті є вироблення нових підходів, які полягають у створенні науково-методичних основ управління сталим розвитком агропродовольчої сфери на регіональному рівні.

Виклад основних результатів. Агропродовольча сфера регіону є складною динамічною багатокомпонентною системою. За трактуванням О.Л. Попової, сталий розвиток агропродовольчої сфери – це системні, орієнтовані на інтереси і потенціал людини, соціуму й суспільства загалом адаптивні за природою та якісні за суттю цілеспрямовані зміни, що супроводжуються підвищенням еколого-економічної ефективності, соціально-економічної прогресивності та екологічної стійкості як щодо попередніх інваріантних станів, так і щодо досягнення раціональних моделей сталості на різних етапах еволюційного розвитку [2, с. 75].

Агропродовольча сфера є складною мультикомпонентною системою, одним з найбільших споживачів природних ресурсів у світі та основним джерелом забезпечення розвитку суспільства. За дефініцією О.І. Павлова, агропродовольча сфера – це не тільки

певний сектор економіки, який об'єднує галузі та види економічної діяльності, що включені в єдиний технологічний цикл виробництва і просування на ринок сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, але й природне та соціальне просторове сільсько-міське сполучене утворення [3, с. 97].

Дослідження структури регіональної агропродовольчої сфери показало, що поряд із її основними та допоміжними функціональними підсистемами важливу роль відіграють виробнича, ринкова, соціальна, наукова, інформаційна інфраструктури. В ринковій економіці, коли безпосереднє державне керування виробничими процесами неможливе, через елементи інфраструктури держава може ефективно впливати на розвиток агропродовольчої сфери як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні. Основне завдання виробничої інфраструктури – ефективне використання ресурсного потенціалу агропродовольчої сфери на засадах сталого розвитку. Високорозвинена соціальна інфраструктура є необхідною передумовою, рушійним фактором покращення рівня життя сільського населення. Ефективний збут сільськогосподарської продукції натеper є найбільш проблемним сегментом у діяльності агропромислового комплексу. Особливо актуальним питанням є організація збуту молока, м'яса та плодоовочевої продукції, яка виробляється малими фермерськими та особистими селянськими господарствами. Ці завдання вирішуються за допомогою забезпечення відповідної ринкової інфраструктури. Інноваційний потенціал агропродовольчої сфери досить потужний, але держава недостатньо стимулює розвиток наукової інфраструктури.

Одним з основних потужних факторів розвитку агропродовольчої сфери є природно-ресурсний потенціал регіону. Сталий розвиток агропродовольчої сфери нерозривно пов'язаний з екологічною сталістю, яка включає в себе стан земельних ресурсів та інших складових навколишнього середовища. Однак протягом останніх років все очевиднішою стає екологічна незбалансованість сільськогосподарського виробництва, що призводить до посилення руйнівних тенденцій у використанні найціннішого багатства українського народу – землі. Негативний вплив на довкілля, спричинений сільськогосподарським виробництвом, пов'язаний як із виснаженням природних ресурсів, так і з забрудненням в результаті застосування отрутохімікатів та мінеральних добрив.

Створення надійного науково-методичного забезпечення та відповідної інформаційно-аналітичної підтримки управління агропродовольчою сферою є важливою умовою підвищення ефективності функціонування регіонів України [4, с. 12]. На думку Н.К. Васильєвої, показники, що використовуються для комплексного аналізу сталості агропродовольчої сфери, повинні відповідати таким основним вимогам. По-перше, характеризувати стан природно-ресурсного, виробничого і науково-

технічного потенціалів агропродовольчої сфери, а перш за все стан сільського господарства. По-друге, характеризувати спроможність галузі адаптуватися до діючих змінних умов внутрішнього і зовнішнього середовища. По-третє, оцінювати рівень сталості відтворення основних продуктів харчування у необхідному обсязі, асортименті та якості. По-четверте, характеризувати якість життя населення і його майнову диференціацію. По-п'яте, відображати параметри екологічної ситуації територіальних об'єднань. По-шосте, адекватно оцінювати закономірності розвитку з урахуванням просторово-часових характеристик вищезазначених процесів. Виходячи з цих вимог, можна запропонувати таку систему показників, що характеризує сталість агропродовольчої сфери у чотирьохвимірному просторі:

1) виробнича, що використовується для оцінки динамічності виробництва сільськогосподарської продукції і продовольства;

2) економічна, яка потрібна для характеристики стану і напрямів розвитку фінансово-інвестиційної складової сталості;

3) соціальна, що використовується для характеристики рівня та якості життя як сільського, так і міського населення, зайнятого в агропродовольчій сфері;

4) екологічна, яка потрібна для оцінки сталості природно-ресурсного потенціалу агропродовольчої сфери [5, с. 95].

Враховуючи світовий досвід, у регіональних агропродовольчих сферах доцільно впроваджувати територіально-самоврядну (кластерну) організацію виробництва. Вона базується на комплексному розвитку горизонтальної та вертикальної інтеграції, створенні сприятливих умов для функціонування всіх організаційних форм господарювання, даючи можливість досягти стійкого розвитку сільських територій, поклавши в основу принцип економічної самодостатності. А найефективнішим шляхом становлення економічної самодостатності регіону є саме кластерна організація виробництв, зокрема агропромислових, а також територій, зокрема сільських [6, с. 26].

Фактично кластер – це об'єднання активних та зацікавлених структур у певній галузі для підвищення конкурентоспроможності продукції, збільшення прибутковості, мінімізації стримуючих та обмежуючих факторів і розвитку галузі загалом. На відміну від традиційних форм кооперування та інтеграції, кластерні системи характеризуються такими найважливішими особливостями: наявністю крупної організації-лідера (ядра кластера), що виконує інтегруючу роль і визначає довгострокову виробничо-збутову, інвестиційну, інноваційну та інші стратегії. Навколо цього ядра створюється кластероутворюючий блок – комплекс підприємств-учасників кластера. Для ефективного функціонування потрібно створити єдиний технологічний ланцюг

просування продукції від виробництва до споживача (транспортні, логістичні, маркетингові служби). Важливим є приєднання підприємств інноваційно-наукової та фінансової інфраструктури.

Фундаментом кластеру є фермери, вони першими можуть відчувати зміни та всі переваги від такої форми організації. Перш за все йдеться про ефективну та координовану співпрацю з органами влади; по-друге, можливість економити на масштабі, спільно закупаючи великі партії необхідних ресурсів чи замовляючи дослідження ринків або наукові розробки; третьою перевагою є можливість подавати документи на отримання грантів для вирішення колективних проблем; по-четверте, розбудова спільної логістичної інфраструктури, спільне просування продукції учасників кластеру на внутрішньому і зовнішньому ринках. Серед інших переваг для фермерів слід назвати розробку разом із ВНЗ навчальних програм для підготовки кваліфікованих фахівців в аграрному секторі, спільні навчальні поїздки, стажування, замовлення послуг експертів тощо [7].

Жодна країна не може бути конкурентоспроможною у всіх сферах. У розвинутих країнах міжнародна конкурентоспроможність спочатку знаходилася і зміцнювалася в рамках окремих кластерів. Зокрема, найяскравішими прикладами є кластер виробників вина у Чилі і кластер з вирощування квітів в Еквадорі. Застосування кластерної моделі в Чилі дало змогу виробникам вина збільшити експорт утричі. Нині винний кластер у Чилі об'єднує 100 виробників вина, які експортують 60% продукції, виготовленої у країні. Окрім цього, чилійське вино перемістилося у сегмент ринку ультра-преміум і має багато міжнародних нагород, і все це завдяки застосуванню кластерного підходу. Вони об'єднали зусилля фермерів, університету і органів влади, а також запросили експертів з Франції, які допомогли їм вивести необхідні сорти винограду і навчили тонкощам виробництва елітного вина.

Квітковий кластер в Еквадорі також має цікаву історію. У цій країні була велика кількість незадіяних сільськогосподарських площ, які вирішили використати для вирощування квітів, адже саме цей сегмент має найвищу рентабельність. Заснували у 1984 р. кластер, залучили іноземних інвесторів, а також фахівців з Нідерландів, які привезли техно-

логії, саджанці і насіння. В результаті нагепер кластер об'єднує 1 398 учасників, Еквадор посідає третє місце у світі за експортом квітів [7].

Створення кластерної моделі не потребує значного фінансування, а базується перш за все на організаційних змінах. Завдяки тому, що в основу утворення кластерного типу покладено міжгалузевий принцип зв'язку між підприємствами і організаціями, з'являється можливість ефективніше розвиватися виробництву; зменшувати ризики під час сумісної діяльності, а якщо вони виникли, то розподіляти їх між усіма членами кластеру; ширшого доступу до зовнішніх ринків збуту продукції; зменшувати трансакційні витрати; проводити підготовку і перепідготовку спеціалістів; проводити науково-дослідні роботи [8, с. 23].

Висновки. Отже, одним із основних чинників забезпечення сталого розвитку агропродовольчої сфери є кластеризація виробництва. Вона значною мірою дасть можливість поліпшити демографічну ситуацію на селі, ефективніше впроваджувати інновації, зберігати природне середовище, забезпечувати належний рівень функціонування соціально-культурної і духовної сфери, а отже, забезпечити належний рівень життя селян. Кластерний підхід є одним із найбільш досконалих технологій управління агропромисловою сферою регіону. Доцільно вести побудову регіональних кластерів у прив'язці до наявних крупних компаній, що виробляють продовольчу продукцію, шляхом інвестування коштів у виробництво нових видів продукції, а також у розвиток сировинної бази. В сучасних умовах саме система організації господарювання на засадах кластеризації виробництва спроможна певною мірою компенсувати відсутність державної підтримки та мобілізувати такий мікроекономічний фактор, як ресурсозабезпеченість.

Необхідно також сформувати власну політику регіонів щодо створення перспективної стратегії сталого розвитку агропродовольчої сфери. Найкращим варіантом запровадження у регіоні сталого розвитку агропродовольчої сфери було б його виокремлення в самостійну стратегію розвитку, яка б одночасно забезпечила збалансованість у регіоні економічної, соціальної та екологічної політики, які сьогодні формуються та реалізуються як окремі системи.

Список літератури:

1. Хвесик М.А. Сталий розвиток територій як основа стратегії розвитку аграрного сектору / М.А. Хвесик, Ю.М. Хвесик // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С. 66–76.
2. Попова О.Л. Агросфера: соціоекономічний зміст і засади сталого розвитку / О.Л. Попова // Економіка України. – 2012. – № 5. – С. 73–84.
3. Павлов О.І. Агропродовольча сфера України як об'єкт національної безпеки О.І. Павлова // Економіка АПК. – 2014. – № 4. – С.97–103.
4. Панасенко Н.Л. Науково-методичне забезпечення розвитку аграрного сектору економіки на рівні регіону : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / Н.Л. Панасенко. – Полтава, 2013. – 23 с.
5. Васильєва Н.К. Методы оценки устойчивости производства в аграрном секторе экономики / Н.К. Васильєва // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2005. – Т. 3. – № 4. – С. 93–97.

6. Кропивко М.Ф. Удосконалення системи державного і регіонального управління / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2008. – № 2. – С. 25–30.

7. Кластерна організація аграріїв: зволікати не можна об'єднуватися... // Сайт видання «Агробізнес Сьогодні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/ekspertna-dumka/4153-klaster-na-organizatsiia-agrariiv-zvolikaty-ne-mozhna-obiednuvatysia.html>

8. Бакум В.В. Самоорганізація в агропромислових регіональних кластерах / В.В. Бакум // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 21–27.